

ҮНДЭСНИЙ АУДИТЫН ТАЙЛАН

ХУРААНГУЙ ТАЙЛАН

АУДИТЫН СЭДЭВ: ТАТВАРЫН ШИНЭЧЛЭЛИЙН БОДЛОГЫН ХЭРЭГЖИЛТ, ТҮҮНИЙ ҮР НӨЛӨӨ

Аудит хийсэн үндэслэл, бүрэн эрх

Аудитыг Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 9.8.1-т “Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичигт Төрийн аудитын тухай хуульд заасан аудит хийж Улсын Их Хуралд танилцуулах” гэж заасан чиг үүрэг, УИХ-ын Төсвийн байнгын хорооны 2022 оны 12 дугаар сарын 07-ны өдрийн 09 дугаар тогтоолыг үндэслэн Төрийн аудитын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3.1-д заасан Төрийн аудитын байгууллагын бүрэн эрхийн хүрээнд гүйцэтгэв.

“ТАТВАРЫН ШИНЭЧЛЭЛИЙН ҮР НӨЛӨӨГӨӨР ТАТВАРЫН БААЗ ӨРГӨЖИЖ, ТӨСВИЙН ОРЛОГО ӨССӨН БАЙНА

Аудитын тайланг хүргүүлсэн:

УИХ-ын Төсвийн Байнгын хороо, Эдийн засгийн Байнгын хороо, Төрийн байгуулалтын Байнгын хороо, ЗГХЭГ, Сангийн яам, Татварын ерөнхий газар, Гаалийн ерөнхий газарт тус тус хүргүүлсэн.

Улаанбаатар хот
2023 оны 09 дүгээр сар

Аудитын зорилго, зорилтууд

Аудитын зорилгыг хангахын тулд дараах дэд зорилтын хүрээнд аудитыг гүйцэтгэлээ. Үүнд:

- Татварын шинэчлэлийн бодлогыг Монгол Улсын хөгжлийн бодлогын баримт бичиг, Засгийн газрын мөрийн хөтөлбөрт нийцүүлж, боловсруулсан эсэх;
- Татварын хуулийн шинэчлэл нь төрийн санхүү, төсвийн бүрдүүлэлт болон нийгэм, эдийн засагт үр нөлөөтэй хэрэгжиж байгаа эсэх;

Аудитын хамарсан хүрээ

Аудитад Сангийн яам, Татварын ерөнхий газар, Уулсын бүртгэлийн ерөнхий газар, Гаалийн ерөнхий газрын 2019-2022 оны татварын шинэчлэлийн хүрээнд хийсэн үйл ажиллагаатай холбоотой татварын орлог төлөвлөгөө, тайлан, бусад холбогдох мэдээлэл зэргийг хамрууллаа.

Ерөнхий мэдээлэл

Монгол Улсад орчин цагийн татварын тогтолцоо 1990 онд бүрдэж, 1992 онд Албан татварын тухай хууль болон Татварын багц 5 хууль батлагдсан байна. УИХ-с 2019 онд Татварын ерөнхий хууль, Аж, ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль, Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг хэлэлцэн баталснаар татварын шинэчлэл хэрэгжиж эхэлсэн байна.

Татварын үйл ажиллагаанд Татварын ерөнхий хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1-д заасны дагуу “зайлшгүй байх”, “тодорхой байх”, “шударга байх” “үр ашигтай байх” зарчмыг мөрдлөг болгохоор заасан бөгөөд татвар нь нийгэмд дараах үндсэн 3 чиг үүргийг гүйцэтгэж байна. Үүнд:

- ❖ Төрийн зардлыг санхүүжүүлэх буюу татварын санхүүгийн (фискаль) чиг үүрэг
- ❖ Эдийн засгийн жигд байнгын өсөлтөд нөлөөлж, боломж олгох буюу татварын тогтворжуулах үүрэг
- ❖ Орлого, эд хөрөнгийн шударга хуваарилалтад нөлөөлөх буюу дахин хуваарилалтын чиг үүрэг.

УИХ-аас Татварын ерөнхий хуулийн шинэчилсэн найруулгыг хэлэлцэн баталж, 2020 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс даган мөрдөж эхэлсэн бөгөөд хуулийн үндсэн зорилго нь татварыг бүрэн хураах, татвар төлөгчдийг дэмжих, татварын хувь хэмжээг нэмэгдүүлэхгүй байх, жижиг, дунд татварын төлөгчийн төлөх татварын хувь хэмжээг бууруулж, татварын бааз суурийг өргөжүүлэх, далд эдийн засгийг бууруулах, макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангахад чиглэгдсэн байна.

БҮЛЭГ 1. ТАТВАРЫН ШИНЭЧЛЭЛИЙН БОДЛОГОД ТУЛГУУРЛАН ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН ӨӨРЧЛӨЛТИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛСЭН ХЭДИЙ Ч ХОЛБОГДОХ ХУУЛИЙН ШИНЭЧЛЭЛИЙГ ЭРЧИМЖҮҮЛЭХ ШААРДЛАГАТАЙ БАЙНА.

Монгол Улсад орчин цагийн татварын тогтолцоо 1990 онд бүрдэж, 1992 онд Албан татварын тухай хууль болон Татварын багц 5 хууль батлагдсан байна. УИХ-аас 2019 онд Татварын ерөнхий хууль, Аж, ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль, Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг хэлэлцэн баталснаар татварын шинэчлэл хэрэгжиж эхэлжээ.

Татвар нь нийгэмд дараах үндсэн 3 чиг үүргийг гүйцэтгэж байна. Үүнд:

- Төрийн зардлыг санхүүжүүлэх буюу татварын санхүүгийн (фискаль) чиг үүрэг
- Эдийн засгийн жигд байнгын өсөлтөд нөлөөлж, боломж олгох буюу татварын тогтворжуулах үүрэг
- Орлого, эд хөрөнгийн шударга хуваарилалтад нөлөөлөх буюу дахин хуваарилалтын чиг үүрэг.

УИХ-аас Татварын ерөнхий хуулийн шинэчилсэн найруулгыг хэлэлцэн баталж, 2020 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс даган мөрдөж эхэлсэн бөгөөд хуулийн үндсэн зорилго нь татварыг бүрэн хураах, татвар төлөгчдийг дэмжих, татварын хувь хэмжээг нэмэгдүүлэхгүй байх, жижиг, дунд татвар төлөгчийн төлөх татварын хувь хэмжээг бууруулж, татварын бааз суурийг өргөжүүлэх, далд эдийн засгийг бууруулах, макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангахад чиглэгдсэн байна.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2012 оны 120 дугаар тогтоолоор баталсан "Монгол Улсын Засгийн газрын 2012-2016 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр"-ийн *"бизнесийг дэмжсэн татварын хоёр дахь үе шатны шинэчлэлийг хийх"* зорилтын хүрээнд *Татварын ерөнхий хууль, Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай, Жижиг хэмжээний ажил, үйлчилгээ эрхлэгч этгээдийн орлогын албан татварын тухай, Өв залгамжлал, бэлгэлэлийн албан татварын тухай, Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, "Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулж, хэрэгжүүлэх"* зэрэг арга хэмжээг авч хэрэгжүүлсэн байна.

1.1.1 Татварын шинэчлэл нь татварыг бүрэн хураах, татвар төлөгчдийг дэмжих зорилт, татварын хувь хэмжээг нэмэгдүүлэхгүй байх, жижиг, дунд татвар төлөгчийн төлөх татварын хувь хэмжээг бууруулж, татварын бааз суурийг өргөжүүлэх, далд эдийн засгийг бууруулах, макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангахад чиглэгдсэн байна.

1.1.2 Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгасан татварын үйл ажиллагааг зохицуулсан 8 арга хэмжээнээс 7 арга хэмжээг бүрэн хэрэгжүүлж, биелэлт 87.5 хувьтай байна.

1.1.3 Татварын хуулийг шинэчлэх гол үндэслэл нь:

- ❖ 2006 оноос хойш эдийн засаг, бизнесийн харилцаа өргөжин төрөлжиж, даяарчлагдсан нарийн төвөгтэй, техник технологийн хурдацтай өөрчлөлтийн орчинд явагдах болсон;
- ❖ Манай улсад үйл ажиллагаагаа явуулж буй Дэлхийн түвшний үндэстэн дамнасан корпорацууд улс хооронд үнэ шилжилт хийн татвараас зайлсхийх эрсдэл үүсэж татварын маргаан, үл ойлголцол бий болсон;
- ❖ Татварын эрх зүйн орчин ил тод биш, мэдээлэл харилцан солилцдоггүй эрсдэл тулгарсан.

1.1.4 УИХ-аас 2019 онд ТЭХ-ийн шинэчилсэн найруулгыг хэлэлцэн баталж, 2020 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс дагаж мөрджээ. ТЭХ-ийн шинэчилсэн найруулгыг дагалдуулан Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль, Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийг тус тус шинэчлэн баталж, Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуульд болон Зөрчлийн тухай хууль, Дампуурлын тухай хууль, Банкны тухай хууль зэрэг 28 төрөлжсөн хуулийн татварын үйл ажиллагаатай холбоотой зохицуулалтад нэмэлт өөрчлөлт оруулсан байна.

1.1.5 Татварын үйл ажиллагааг нарийвчлан зохицуулах үүднээс Сангийн сайдын баталсан 26 журам, Татварын ерөнхий газрын баталсан нийтээр дагаж мөрдөх 51 захиргааны хэм хэмжээний актад өөрчлөлт оруулж мөрдөж байна.

1.1.6 Гэвч Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хууль 2008 онд батлагдсан бөгөөд татварын хуулийн шинэчлэлтэй холбоотой нэмэлт өөрчлөлтийг тусгаагүй байна. Тус хуулийг шинэчлэх дараах зайлшгүй шаардлага тулгарч байна. Үүнд:

- ❖ Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын болон гадаад бодлогын үзэл баримтлал, урт болон дунд хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийн зорилтуудыг хэрэгжүүлэх хууль, эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх;
- ❖ Монгол Улсын 2017 онд нэгдэн орсон "Дэлхийн худалдааны байгууллагын Худалдааг хөнгөвчлөх хэлэлцээр"-ийн хэрэгжилтийг хангах зохицуулалтыг тусгах;
- ❖ Хууль тогтоомжийн тухай хуульд заасан хуулийн төсөл боловсруулах хэрэгцээ, шаардлагыг тандах судалгаа, гаалийн харилцаанд оролцогч, гаалийн албан хаагчдын дунд явуулсан санал, асуулгаар хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг боловсруулах шаардлагатай байгааг илэрхийлсэн байна.

БҮЛЭГ 2. ТАТВАРЫН БАЙГУУЛЛАГЫН МЭДЭЭЛЛЭЭР ХАНГАГДАХ ЭРХ САЙЖИРЧ ТӨСВИЙН ОРЛОГО ӨССӨН БОЛОВЧ ТАТВАРЫН АЧААЛАЛ НЭМЭГДСЭН БАЙНА.

2.1 Монгол Улсын Нэгдсэн төсвийн нийт орлогын 70 гаруй хувийг татварын орлого бүрдүүлж, 2019-2022 онд 5,050.6 тэрбум төгрөгөөр өссөн байна.

2.1.1 Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн нийт орлогын 60.2-74.6 хувь нь татварын орлогоос бүрдэж байна. Улсын төсвийн нийт орлогод эзлэх татварын орлого 2013-2016 онд буурч, 2017-2022 онд өссөн үзүүлэлттэй байна.

Хүснэгт 1. Төсөвт үзүүлэх татварын орлогын нөлөө, /тэрбум төгрөгөөр/

Үзүүлэлт	2013 он	2014 он	2015 он	2016 он	2017 он	2018 он	2019 он	2020 он	2021 он	2022 он
Нийт орлого тусламжийн дүн	5,958.9	6,336.4	5,867.8	6,064.2	8,294.3	10,425.3	12,060.0	10,956.2	14,340.8	18,521.6
Татварын орлого	3,920.4	3,875.9	3,680.1	3,653.5	5,677.2	7,385.0	8,764.8	7,745.7	10,374.0	13,815.4
Улсын төсвийн нийт орлогод эзлэх татварын орлогын хувь	65.8	61.2	62.7	60.2	68.4	70.8	72.7	70.7	72.3	74.6

Монгол Улсын 2022 оны нэгдсэн төсвийн гүйцэтгэлийн тайлан

2.1.2 Татварын орлогын хэмжээ сүүлийн 10 жилд 3,920.4 тэрбум төгрөгөөс 13,815.4 тэрбум төгрөгт хүрч 3.5 дахин өссөн байна. Татварын шинэчлэл хийгдсэнээр татварын орлогод эзлэх онцгой албан татварын хувь 3.7 нэгжээр буурч, бусад татвар, төлбөр хураамжийн хувь 3.7 нэгжээр өссөнөөс өөр татварын төрлүүдийн хооронд орлогын хувийн жингийн өөрчлөлтүүд гараагүй байна.

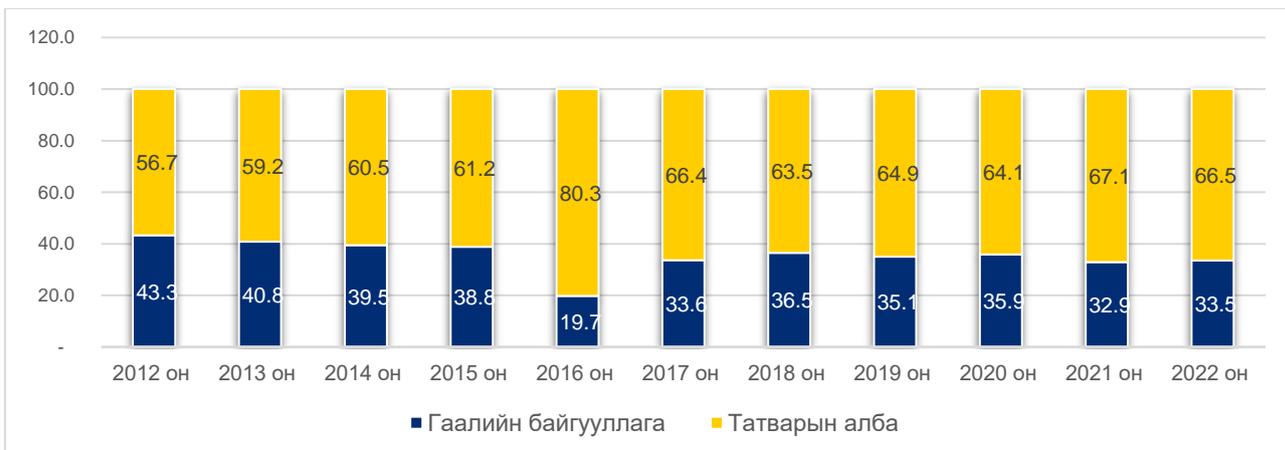
Хүснэгт 2. Татварын орлогын бүрэлдэхүүн, /тэрбум төгрөгөөр/

Үзүүлэлт	2019 он		2020 он		2021 он		2022 он		2019/2022 өөрчлөлт	
	Дүн	Хувь	Дүн	Хувь	Дүн	Хувь	Дүн	Хувь	Дүн	Хувь
Орлогын албан татвар	2,596.2	29.6	2,231.2	28.8	3,493.0	33.7	4,064.8	29.4	1,468.6	-0.2
Хөрөнгийн албан татвар	154.4	1.8	154.9	2.0	201.1	1.9	237.6	1.7	83.2	0.0
Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар	2,486.3	28.4	2,209.0	28.5	2,837.7	27.4	3,946.2	28.6	1,459.9	0.2
Онцгой албан татвар	863.4	9.9	776.9	10.0	827.0	8.0	847.8	6.1	-15.6	-3.7
Автобензин, дизель түлшний онцгой албан татвар	16.4	0.2	17.1	0.2	16.6	0.2	19.4	0.1	3.0	0.0
Гаалийн албан татвар	790.1	9.0	740.7	9.6	938.9	9.1	1,255.5	9.1	465.4	0.1
Бусад татвар, төлбөр, хураамж	1,858.0	21.2	1,616.0	20.9	2,059.7	19.9	3,444.2	24.9	1,586.2	3.7
НИЙТ ОРЛОГО	8,764.8	100.0	7,745.7	100.0	10,374.0	100.0	13,815.4	100.0	5,050.6	0.0

Эх сурвалж: Үндэсний аудитын газар 2023

2.1.3 Татварын орлогын 65.0 гаруй хувийг Татварын алба, 35.0 орчим хувийг Гаалийн байгууллага төвлөрүүлэн бүрдүүлж байна.

Дүрслэл 1. Татварын орлогын бүрдүүлэлт, /хувиар/

Эх сурвалж: Монгол Улсын 2022 оны нэгдсэн төсвийн гүйцэтгэлийн тайлан

2.1.4 Улсын төсвийн орлогод эзлэх татварын орлого нэмэгдэхийн сацуу 2016-2022 онуудад дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд эзлэх татварын хэмжээ буюу татварын нийт ачааллын хэмжээ 8.5 нэгжээр, татварын шинэчлэл хэрэгжиж эхлэхээс өмнөх 2019 онтой харьцуулахад 2.6 нэгжээр тус тус өсжээ.

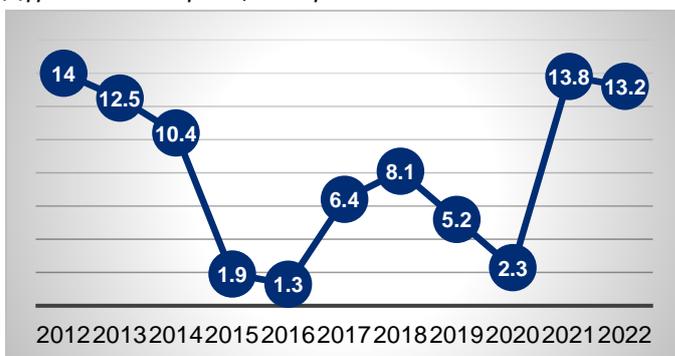
Дүрслэл 2. ДНБ-д эзлэх татварын ачаалал, /тэрбум төгрөгөөр/

Эх сурвалж: Монгол Улсын 2022 оны нэгдсэн төсвийн гүйцэтгэлийн тайлан

2.1.5 Монгол Улсын татварын ачаалал нь 29.2 хувьд хүрсэн нь олон улсын татварын ачааллын дундаж хэмжээнээс /20.8 хувь/ 8.4 нэгжээр, хөгжиж буй Зүүн Ази, Номхон Далайн бүс нутгийн зарим орнуудын дундаж /21 хувь/-аас 8.2 нэгжээр тус тус өндөр байна.

Дүрслэл 3. Инфляцын түвшин

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

2.1.6 Ковид-19 цар тахлын нөлөөгөөр хөл хорио, хилийн хязгаарлалт тавигдсанаар тээвэр логистикийн хүндрэл үүсэж, уул уурхайн бүтээгдэхүүний экспорт саарах, импортын түүхий эд, бараа материалын хомсдол бий болох, өргөн хэрэглээний хүнсний бүтээгдэхүүний үнэ нэмэгдсэн зэргээс шалтгаалж инфляцын түвшин 2022 оны эцсийн байдлаар 10.9 нэгжээр өсөж 13.2 хувьд хүрсэн байна.

2.2 Мэдээлэл технологийн шинэчлэлийг татварын хуулийн шинэчлэлтэй уялдуулж зохион байгуулснаар, татварын байгууллагын мэдээлэл авах эрх сайжирч, далд эдийн засгийн хэмжээ буурсан байна.

2.2.1 Татварын бодлогын шинэчлэлийн хүрээнд Төрийн байгууллагуудаас мэдээлэл авах ТЕГ-ын эрхийг нэмэгдүүлж, и-баримтын цахим үйл ажиллагааг үе шаттайгаар сайжруулж, хиймэл оюун ухаан ашиглан эрсдэлд суурилсан хяналтын тогтолцоог бүрдүүлснээр ДНБ-д эзлэх далд эдийн засгийн хэмжээ сүүлийн жилүүдэд буурах хандлагатай байна.

2.2.2 Мөн зарим татварын хувь хэмжээг шатлалтайгаар бууруулах арга хэмжээ авсан байна. Тухайлбал оюуны өмчийн эрх борлуулсны орлогын албан татварыг 25 хувиар бууруулж 5 хувь, Монгол Улсын арилжааны банкны гадаад, дотоодын эх үүсвэрээс татсан зээл, өрийн хэрэгслийн хүүгийн орлогоос авах татварыг 5-15 хувиар бууруулж 5 хувь, төрийн байгууллагаас олгосон эрх борлуулсан, шилжүүлсний орлогын албан татварыг 20 хувиар бууруулж 10 хувь байхаар тус тус зохицуулжээ. Мөн 300 сая төгрөг хүртэлх татвар ногдох орлоготой ААН, 50 сая төгрөг хүртэлх татвар ногдох орлоготой иргэнд тус тус 1 хувиар татвар ногдуулж, жилийн 1.5 тэрбум төгрөг хүртэлх татвар ногдуулах орлого бүхий ААН-ын төлсөн татварын 90 хувийг буцаан олгож эхэлсэн байна.

2.2.3 Бүртгэлтэй татвар төлөгчдийн тоо татварын шинэчлэл хийгдэхээс өмнөх 2019 онтой харьцуулахад иргэн 1.1 дахин өсөж 2,092.0 мянга, ААН 1.2 дахин өсөж 244.4 мянга, НӨАТ төлөгч 1.6 дахин өсөж 53.6 мянгад тус тус хүрсэн байна.

2.2.4 Татварын байгууллагад бүртгэлтэй ААН тоо 2019 оноос 61.0 мянгаар өссөн боловч татварын тайлан ирүүлж буй ирц 71.5 хувиас хэтрэхгүй, үүнээс “Х” тайлан гаргаж буй ААН-ын тоо 20.7 мянгаар нэмэгдсэн нь нийт татвар төлөгчдийн 32.2 хувьтай тэнцэж байна.

2.2.5 ТЕГ нь УБЕГ-тай хамтран ААНОАТ болон ХХОАТ-ын тайланг 8 улирал дараалан гаргаагүй, “Х” тайлан ирүүлсэн 38,210 аж ахуйн нэгжийг Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн тухай хуулийн 26 дугаар зүйлийн 26.11-т заасныг үндэслэн Улсын бүртгэлээс хасжээ.

3. ТАТВАРЫН ОРЛОГЫГ ХУВААРИЛАХ, БҮРТГЭЖ ТАЙЛАГНАХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААГ ХОЛБОГДОХ ХУУЛЬД НИЙЦҮҮЛЖ ЗОХИОН БАЙГУУЛАХ, ТҮҮНД ТАВИХ ДОТООД ХЯНАЛТЫГ САЙЖРУУЛАХ ШААРДЛАГАТАЙ БАЙНА.

3.1 Татварын хуулийн шинэчлэлийн хүрээнд татвар төлөгчдөд таатай нөхцөлийг бий болгосон хэдий ч зарим тодорхойгүй зохицуулалтуудыг хуульд нарийвчлан тусгах шаардлагатай байна.

3.1.1 Шинэчлэн найруулсан ТЕХ-аар 13 албан татвар, 14 төлбөр, 3 хураамж, нийт 30 нэр төрлийн татварыг ногдуулж, төвлөрүүлэхээр зааснаас 8 төрлийн татварын орлогыг улсын төсөвт, 15 төрлийн татварын орлогыг орон нутгийн төсөвт, 4 төрлийн татварын болон татварын бус орлогыг улс болон орон нутгийн төсөвт хувь тооцон хуваарилж байна.

3.1.2 Өв залгамжлал, бэлэглэлийн албан татвар, Нохойны албан татвар, Генетик нөөц, генетик нөөцтэй холбоотой уламжлалт мэдлэг ашигласны үр шимийн төлбөрийн албан татварын тухай хуулийг шинээр боловсруулахаар ТЕХ-д тусгасан байна.

3.1.3 Шинэчлэн батлагдсан ААНОАТ-ын хуулиар өмнө нь хэрэглэж байсан татвар ногдох орлогын 2 шатлалт суурийг татвар төлөгчдийг борлуулалтын орлогоос шалтгаалан том, дунд, жижиг, бичил гэсэн 4 сегментэд ангилан татвар ногдуулах 5 шатлалт суурь болгон ангилан тогтоосон байна.

Хүснэгт 3. ААНОАТ-ын хуулийн суурьд орсон өөрчлөлт

2019 онд		2020 оноос хойш				
Татварын суурь	Хувь хэмжээ	Ангилал	Орлого	Татварын суурь	Хувь хэмжээ	Тайлагнах хугацаа /жилд/
0-3 тэрбум төгрөгийн татвар	10%	Том сегмент	Татвар ногдуулах	6 тэрбум төгрөг	10%-25%	4

¹ “Санхүүгийн тайлангаа найм ба түүнээс дээш улирал дараалан гаргаагүй харилцагч санхүүгийн байгууллагад илгээж баталгаажуулаагүй хуулийн этгээдийг улсын бүртгэлээс хасах талаар санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын саналыг үндэслэн улсын бүртгэлийн байгууллага өөрийн цахим хуудсаар нийтэд зарлах бөгөөд зарласнаас хойш 6 сарын дотор бичгээр санал, гомдол гаргаагүй, дампуурлын хэрэг үүсгээгүй, санхүүгийн тайлангаа гаргаагүй, шүүхийн шийдвэрээр тогтоогдсон өр, төлбөргүй бол уг хуулийн этгээдийг улсын бүртгэлээс хасна”

ногдох орлого						
3 тэрбум төгрөгөөс дээш ногдох орлого	10%-25%	Дунд сегмент	Нийт борлуулалтын орлого	1.5-6 тэрбум төгрөг	10%	2
			Татвар ногдуулах			
Жилд 4 удаа тайлагнана		Жижиг сегмент	Татвар ногдох	300 сая-1.5 тэрбум төгрөг	10%	2
			Цэвэр борлуулалтын орлого		-9%	
		Бичил сегмент	Нийт борлуулалтын орлого	50 сая-300 сая төгрөг	1%	2
			Нийт борлуулалтын орлого	50 сая төгрөгөөс доош	1%	1

Эх сурвалж: Татварын ерөнхий газар

3.1.4 ТЭХ-ийн шинэчлэлээр орлогыг нь тухай бүр тодорхойлох боломжгүй ажил, үйлчилгээ хувиараа эрхлэгч хувь хүний орлогын албан татварын төрөл хасагдаж, Малын тоо толгойн албан татвар, Генетик нөөц, генетик нөөцтэй холбоотой уламжлалт мэдлэг ашигласны үр шимийн төлбөр гэсэн 2 төрөл нэмэгдсэн байна.

3.1.5 Орон нутагт ажлын байрыг дэмжих зорилгоор нийслэл Улаанбаатар хотоос 500 км-ээс хол алслагдсан аймаг, суманд 50 хувиар, 1000 км-ээс хол алслагдсан аймаг, суманд 90 хувиар татвараас хөнгөлөхөөр хуульчилсан байна.

3.1.6 ААНОАТТХ-ийн шинэчилсэн зохицуулалтын дагуу алслагдсан бүсийн 49 татвар төлөгчид 2.3 тэрбум төгрөгийг 2020 онд, 2021 онд 57 татвар төлөгчид 3.3 тэрбум төгрөг, 2022 онд 85 татвар төлөгчид 2.1 тэрбум төгрөг, нийт 191 татвар төлөгчид 7.7 тэрбум төгрөгийн татварын хөнгөлөлт үзүүлж, буцаан олгосон байна.

3.1.7 Зам, тээврийн хөгжлийн сайдын А/222 тушаалаар баталсан “Автотээврийн хэрэгслийн бүртгэл хөтлөх, улсын дугаар олгох журам”-ын дагуу 5 жил техникийн хяналтын үзлэгт хамрагдаагүй 150,996 тээврийн хэрэгслийг 2023 оны 01 дүгээр сарын 18-ны өдөр улсын бүртгэлээс хассан бөгөөд тэдгээрт ногдуулсан өмнөх онуудын АТБӨЯХАТ-ын 31.1 тэрбум төгрөг, автын агаарын бохирдлын төлбөр 2.5 тэрбум төгрөг, нийт 33.6 тэрбум төгрөгийн хуримтлагдсан өрийг хураахад хүндрэл үүсэх төлөвтэй байна.

3.1.8 ҮХЭХАТХ-д 2000 оноос хойш 9 удаа нэмэлт өөрчлөлт оруулжээ. Монгол Улсын нийслэл Улаанбаатар хотын эрх зүйн байдлын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл, түүнийг дагалдуулан баталсан Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг Улсын Их Хурлаас 2021 оны 7 дугаар сарын 7-ны өдөр баталснаар 2022 оноос эхлэн гурав ба түүнээс дээш орон сууц өмчилдөг иргэд хоёр орон сууцаа өөрсдөө сонгон татвараас чөлөөлүүлэх, гурав дахь орон сууцанд 0.6-2 хувийн албан татвар төлөх зохицуулалт хийсэн.

3.1.9 Ипотекийн зээлийн хамтран зээлдэгчийн үүрэг хүлээсэн орон сууц өмчлөгч иргэд, үл хөдлөх хөрөнгийн гэрчилгээ бүхий дуусаагүй барилга, байгууламж, албан хаагчдадаа эзэмшүүлж байгаа боловч өмчлөл нь байгууллагуудын нэр дээр байгаа 3 дахь орон сууцнаас авах албан татварыг хэрхэн шийдвэрлэх нь эрх зүйн нарийвчилсан зохицуулалтгүй байна.

3.1.10 Харин Малын тоо толгойн албан татвар, Хог хаягдлын үйлчилгээний хураамжийн хувь хэмжээг УИХ-аас тусгайлан эрх олгогдсон тохиолдолд тогтоосон хязгаарт багтаан сум, дүүргийн ИТХ, орон нутгийн зэрэглэлтэй хот, тосгоны Зөвлөл тогтоохоор зохицуулсан байна.

3.2.4 Аймаг, нийслэлийн ИТХ-аас үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татварын хэмжээг 0.6-2 хувиар, малын тоо толгойд ногдуулах татварын тарифыг 6 сумд 0 төгрөг, бусад сумдад 250.0-2,000.0 төгрөгөөр харилцан адилгүй тогтоосон байна.

3.2.5 Аймаг, нийслэл, сум, дүүрэг бүр хуулиар олгогдсон эрх, хэмжээндээ татварын хувь, тарифыг ялгамжтай байдлаар тогтоож байна.

3.2.6 Малын тоо, толгойн албан татварын тухай хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.3.2-т татварын тайлангаа малчид өөрсдөө тайлагнаж, татварын удирдлагын мэдээллийн системд илгээдэг байхаар зохицуулсан нь хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй байна.

² 7.3 Албан татвар төлөгч албан татварын тайланг батлагдсан маягтын дагуу бэлтгэж, тухайн татварын жилийн 12 дугаар сарын 15-ны өдрийн дотор харьяа татварын албанд хүргүүлнэ.

3.2.7 Татварын бүртгэл мэдээллийн нэгдсэн сангийн татварын орлогын дүн Сангийн яамны Төрийн сангийн нэгдсэн дансанд төвлөрүүлсэн орлогын дүнгээс зөрүүтэй байгаа нь татварын удирдлагын нэгдсэн системд орлогыг бодит цагийн горимоор шууд, Төрийн санд ажлын бус цагаар хийгдсэн орлогыг дараагийн өдөрт бүртгэж буй МТ-ын хөгжүүлэлтийн ялгаатай байдлаас үүдсэн байна.

Хүснэгт 4. МУНТГ-ийн тайлан, ТБМНС-ийн татварын орлого, /тэрбум төгрөгөөр/

Эх сурвалж	Үзүүлэлт	2019 он			2020 он			2021 он			2022 он		
		Төлөв	Гүйц	Хувь	Төлөв	Гүйц	Хувь	Төлөв	Гүйц	Хувь	Төлөв	Гүйц	Хувь
ТБМНС	Татварын орлого: Үүнээс	5,388.8	5,791.0	107.5	5,562.4	5,183.3	93.2	7,174.6	7,175.5	100.0	8,016.2	9,332.9	116.4
	Улсын төсөв	4,117.0	4,509.0	109.5	4,258.8	3,920.8	92.1	5,556.9	5,478.6	98.6	5,395.5	6,895.5	127.8
	Орон нутаг төсөв	1,271.8	1,282.0	100.8	1,303.6	1,262.5	96.8	1,617.7	1,696.9	104.9	2,620.7	2,437.4	93.0
МУНТГ-ийн тайлан	Татварын орлого: Үүнээс	5,369.4	5,798.2	108.0	5,546.5	5,156.3	93.0	7,128.4	7,131.2	100.0	7,886.7	9,257.9	117.4
	Татварын ерөнхий газар	4,117.0	4,509.0	109.5	4,258.8	3,920.8	92.1	5,556.9	5,478.6	98.6	5,395.5	6,895.5	127.8
	Орон нутгийн төсөв	1,252.4	1,289.2	102.9	1,287.6	1,235.5	95.9	1,571.5	1,652.6	105.2	2,491.2	2,362.4	94.8
Зөрүү		19.4	(7.2)		16.0	27.0		46.1	44.3		129.5	75.0	

Эх сурвалж: Үндэсний аудитын газар 2023 он

3.3 Татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн дүн татварын шинэчлэл хийхээс өмнөх 2019 онтой харьцуулахад 2.3 дахин нэмэгдсэн боловч хувиараа бизнес эрхлэгчдийн татварын тайлагнал, татвар ногдуулалт, хураалт, цахим и-баримт олголт хангалтгүй байна.

3.3.1 ХХОАТХ-ийн 6 дугаар зүйлийн 6.3-т татвар төлөгчийн дараах орлогод татвар ногдуулахаар тодорхойлсон байна. Үүнд,

- Цалин, хөдөлмөрийн хөлс;
- Шагнал, урамшуулал болон тэдгээртэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлого;
- Үйл ажиллагааны орлого;
- Хөрөнгийн орлого; хөрөнгө борлуулсан, шилжүүлсний орлого;
- Шууд бус орлого;
- Бусад орлого;

3.3.2 Хуулийн хэрэгжилтийг үнэлэх зорилгоор нийслэлийн 9 дүүргийн 26 худалдааны төвд худалдаа эрхлэгчдийг хамруулж, ХХОАТ-ын тайлагналын байдалд дүн шинжилгээ хийхэд худалдаа эрхлэгчдийн тоо 2019 – 2022 онд 2716-аар нэмэгдэж 9912 болсон байна.

Дүрслэл 4. Нийслэлд үйл ажиллагаа явуулж буй том зах худалдааны төвийн ХХОАТ-ын судалгаа

Эх сурвалж: Үндэсний аудитын газар 2023 он.

3.3.3 Худалдаа эрхлэгчийн тоо өссөн боловч ХХОАТ-ын тайлангаа татварын мэдээллийн системд тайлагнаж буй ирц 8.8 – 24.1 хувь буюу хангалтгүй түвшинд байгаагаас ногдуулсан болон төлсөн татварын орлогын хооронд жил бүр 0.7– 1.1 тэрбум төгрөгийн илүү төлөлт үүсэж, урьдчилж төлсөн татварын орлогоор бүртгэж байна.

3.3.4 Мөн орлогын хэмжээг нарийн тооцох боломжгүй эрсдэлт бүлгийн буюу алт тушаагч, өмгөөлөл, нотариатын үйлчилгээ болон бусад төрлийн үйл ажиллагаа явуулж байгаа нийт 11,148 иргэн татварын албанд татвар төлөгчөөр бүртгэлтэй байна.

3.3.5 ТЭХ-ийн 31 дүгээр зүйлд “Татвар төлөгч татварын тайланг дараагийн татварын жилд багтаан залруулж болно” гэж заасны дагуу татвар төлөгчдөд тайлан ирүүлэх талаар мессеж, мэйл хүргүүлэн ажиллаж байгаа хэдий ч 2,758 иргэн буюу 27.4 хувь нь 2022 оны байдлаар орлогоо тайлагнаж, 2.2 тэрбум төгрөгийн татвар төлж, 8,390 иргэнээс татвар хураах боломжийг алдсан байна.

3.3.6 Шинээр мөрдөгдөж буй татварын ерөнхий хуулиар татвар төлөгчид ногдох хөнгөлөлтийн төрлийг нэмэгдүүлж, төлсөн татвараас буцаан авах боломжийг өргөжүүлснээр буцаан олголтын хэмжээ 2019 оноос 55.2 хувиар өсөж, 2022 онд 64.1 тэрбум төгрөгийг 4,133 татвар төлөгчид олгожээ.

3.3.7 Татварын шинэчлэл хэрэгжиж эхэлсэн 2020-2022 онд 7,730 татвар төлөгчид нийт 113.8 тэрбум төгрөгийн татварын буцаан олголт хийсэн байна.

Хүснэгт 5. Татварын буцаан олголт, /тэрбум төгрөгөөр/

№	Хуулийн заалт	Буцаан олголтын төрөл	2020 он		2021 он		2022 он	
			Тоо	Дүн	Тоо	Дүн	Тоо	Дүн
1	22.1	Татварын 90 хувийн хөнгөлөлт	297	2.0	2491	36.6	3933	59.2
2	28.4	Илүү төлөлтөө буцаан авах	484	2.2	178	1.1	106	2.5
3	22.5.1	Алслагдсан бүсийн хөнгөлөлт	49	2.3	57	3.3	85	2.1
4	22.5.10	Хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний хөнгөлөлт	4	0.0	3	0.2	3	0.1
5	22.5.6	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний ажил олгогчийн хөнгөлөлт	27	1.8	7	0.2	6	0.2
Нийт			861	8.4	2736	41.3	4133	64.1

Эх сурвалж: Татварын ерөнхий газар

3.3.8 Тухайлбал, ААНОАТ-ын 22 дугаар зүйлийн 22.1³-д заасны дагуу 3,933 аж ахуй нэгжид 59.2 тэрбум төгрөг, 22.5.1⁴ дүгээр заалтыг үндэслэн 85 аж ахуйн нэгжид 2.1 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлтийг үзүүлсэн байна.

3.3.9 Коронавируст халдвар /Ковид-19/-ын цар тахлаас урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах тухай хуулийг хэрэгжүүлэх зорилгоор УИХ-аас 2020 оны 4 дүгээр сарын 09, 2020 оны 12 дугаар сарын 25-нд “Татварын алданги, торгуулиас чөлөөлөх тухай хууль” 2 удаагийн хууль баталж, 2020 онд 145,199 татвар төлөгчийн 64.5 тэрбум төгрөг, 2021 онд 341,800 татвар төлөгчийн 47.7 тэрбум төгрөгийг торгууль, алдангиас тус тус чөлөөлсөн байна.

3.3.10 Онцгой албан татварын тухай хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.1.5, 7.2-т заасан хос тэжээлт автомашин, шингэрүүлсэн хийгээр ажилладаг автомашин, цахилгаан тэжээлт автомашины онцгой албан татварыг чөлөөлөх, 50 хүртэлх хувиар хөнгөлөх заалтыг 2017 оны 6 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар хүчингүй болгосон байна.

3.3.11 ГЕГ-аас уг хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.8 дахь заалтыг үндэслэн эдгээр автомашинд ногдох орлогыг 2019-2022 он хүртэл бензин, дизель автомашины онцгой албан татварын 50 хувиар тооцож нийт 539.8 тэрбум төгрөгийн татвар ногдуулж, улсын төсөвт төвлөрүүлжээ. Сангийн яам уг орлогыг нь МУНТГТ-ын тайланд орлогоор хүлээн зөвшөөрч бүртгэсэн хэдий ч татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн үр нөлөөг үнэлэх, статистик мэдээлэл бэлтгэж олон нийтэд мэдээлэх зорилгоор татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтөөр тайлагнасан байна.

³..., энэ хуулийн 20.2.7-д зааснаас бусад Монгол Улсын хуулийн дагуу үүсгэн байгуулагдсан албан татвар төлөгчийн энэ хуулийн 20.1-д заасны дагуу ногдуулсан албан татварыг 90 хувиар хөнгөлнө

⁴ ..., энэ хуулийн 7.4.1-д заасан албан татвар ногдох орлогод ногдох албан татварыг аймаг, сумын төв нь нийслэл Улаанбаатар хотоос 500 км-ээс хол алслагдсан аймаг, суманд 50 хувиар, 1000 км-ээс хол алслагдсан аймаг, суманд 90 хувиар

3.3.12 Засгийн газрын 2014-2020 оны хооронд ГТГТ-ын тухай хуулийн 40 дүгээр зүйлийн 40.2 дахь заалтыг үндэслэн нэр бүхий 4 ААН-д хамаарах 41.8 тэрбум төгрөгийн татварын төлөх хугацааг 2 жилийн хугацаагаар хойшлуулах шийдвэр гаргасан боловч тогтоосон хугацааны эцэст 2.0 тэрбум төгрөгийн төлөлт хийгдэж, нийт 39.8 тэрбум төгрөгийн гаалийн албан татварыг төлөлгүй хойшлуулсаар ирсэн байна.

Хүснэгт 6. Төлөлт удааширсан гаалийн албан татвар, /тэрбум төгрөгөөр/

№	Засгийн газрын шийдвэр	Аж ахуйн нэгжийн нэр	Төлөх хугацааг хэтрүүлсэн татварын дүн	Барагдуулалт	Үлдэгдэл
1	Засгийн газрын 2014 оны 284 дүгээр тогтоол	Эрэл ХХК	5.0	-	5.0
2	Засгийн газрын 2014 оны 317, 2015 оны 191, 2017 оны 191 дүгээр тогтоол	Мон цемент билдинг материалс ХХК	22.9	2.0	20.9
3	Засгийн газрын 2020 оны 176 дугаар тогтоол	Вестернхолд ХХК	10.6	-	10.6
4	Засгийн газрын 2019 оны 139 дүгээр тогтоол	ТОСК	3.3	-	3.3
ДҮН			41.8	2.0	39.8

Эх сурвалж: Гаалийн ерөнхий газар

БҮЛЭГ 4. ТАТВАРЫН ӨР 2022 ОНЫ БАЙДЛААР 3,276.6 ТЭРБУМ ТӨГРӨГ БОЛЖ ӨССӨН НЬ КОВИД-19 ЦАР ТАХЛЫН НӨХЦӨЛ БАЙДЛААС ШАЛТГААЛСАН БАЙНА.

4.1.1 Хуулийн шинэчлэлийн хүрээнд татварын өр хураах үйл ажиллагаатай холбоотой татварын байгууллагын гүйцэтгэлийн бие даасан эрх мэдлийн зохицуулалтыг тусгаж хуульчилсан байна.

4.1.2 Татвар төлөгч иргэн, хуулийн этгээд хуулиар ногдуулсан татварыг хугацаандаа төлөөгүйгээс үүссэн өрийн хэмжээ 2019 онд 1,164.8 тэрбум төгрөг байснаас 2.8 дахин өсөж 3,276.6 тэрбум төгрөгт хүрсэн байна.

Хүснэгт 7. Татварын өрийн үлдэгдэл, /тэрбум төгрөгөөр/

Татварын алба /Албан татварын төрөл/	2019 он	2020 он	2021 он	2022 он	2019/2022 зөрүү	
					Дүн	Хувь
Дүүрэг, сумын төсөв	183.0	221.5	282.8	613.0	430.0	234.9
Нийслэл, аймгийн төсөв	121.5	170.5	248.3	115.7	-5.7	(4.7)
Улсын төсөв	860.2	1,167.5	1,762.6	2,547.9	1,687.6	196.2
Автын агаарын бохирдлын төлбөр	3.6	4.4	5.4	6.6	3.0	83.6
Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар	90.9	145.4	263.8	648.7	557.8	613.8
Алтны үнийн өсөлтийн албан татвар	18.7	18.7	18.7	0.1	-18.6	(99.7)
АМНАТ	88.8	138.5	247.5	556.8	468.0	527.2
Дотоодын архины ОАТ	3.4	3.4	3.5	3.5	0.1	4.3
Дотоодын бараа, үйлчилгээний суутгасан НӨАТ	650.8	852.6	1,218.7	1,326.9	676.0	103.9
Дотоодын спиртийн ОАТ	1.0	1.3	1.4	1.6	0.6	58.3
Нүүрсний агаарын бохирдлын төлбөр	3.1	3.1	3.5	3.4	0.3	10.5
Томоохон эх үүсвэрийн агаарын бохирдлын төлбөр	0.0	0.0	0.0	0.1	0.1	-
Ус бохирдуулсны төлбөр	0.0	0.0	0.1	0.2	0.2	-
НИЙТ	1,164.8	1,559.5	2,293.7	3,276.6	2,111.9	181.3

Эх сурвалж: Татварын ерөнхий газар, Татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сангийн мэдээлэл

4.1.3 Нийт өрийн үлдэгдлийн 40.5 хувь дотоодын бараа үйлчилгээнд суутгасан НӨАТ, 19.2 хувь ААНОАТ, 17.0 хувь АМНАТ, 22.2 хувь орон нутгийн төсөвт төвлөрүүлэх татварын, 1.0 хувь бусад татварын өр байна.

4.1.4 Татварын өрийн үлдэгдлийн судалгаагаар 41.7 хувь буюу 1,367.1 тэрбум төгрөг нь 2019 оноос өмнө, 58.3 хувь буюу 1,909.5 тэрбум төгрөг нь Коронавируст халдвар /Ковид-19/-ын цар тахлын нөлөөгөөр 2020-2022 оны хооронд үүссэн байна. Нийт өрийн 26.8 хувь буюу 877.8 тэрбум төгрөг нь эргэн төлөгдөхөд хүндрэлтэй, олон жилийн насжилттай өр байна.

4.1.5 Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээний маргаантай 289.2 тэрбум, санхүүгийн тайлангаа удаан хугацаагаар гаргаагүй улсын бүртгэлээс хасахаар хүлээгдэж буй хуулийн этгээдийн 105.6 тэрбум, санхүүгийн хүндрэлд орсон ТӨХК-ийн 353.6 тэрбум, хариуцагчийг эрэн сурвалжилж буй 102.1 тэрбум, дампуурсан хуулийн этгээдийн 16.6 тэрбум, бусад 10.7 тэрбум, нийт 877.8 тэрбум төгрөгийн татварын өрийг барагдуулахад бодит хүндрэл үүссэн байна.

4.1.6 Татварын байгууллага нь 2020-2022 онд 70,251 татвар төлөгчийн 6,678.0 тэрбум төгрөгийн татварын өрөнд нэхэмжлэх илгээх, 5 татвар төлөгчийн 2.2 тэрбум төгрөгийн өрийн үлдэгдэлд авлага битүүмжлэх, 11,611 татвар төлөгчийн 1,892.7 тэрбум төгрөгийн өрөнд банкин дахь данс битүүмжлэх, 414 татвар төлөгчийн 29.5 тэрбум төгрөгийн өрөнд данс битүүмжлэх тухай мэдэгдэл хүргүүлэх, 67 татвар төлөгчийн 97.9 тэрбум төгрөгийн татварт эд хөрөнгө битүүмжлэх тухай мэдэгдэл хүргүүлэх, 27 татвар төлөгчийн 14.8 тэрбум төгрөгийн өрөнд эд хөрөнгө битүүмжлэх, 2 татвар төлөгчийн өрийг барагдуулах дуудлага худалдааг зохион байгуулах арга хэмжээ авч хэрэгжүүлснээс нийт 8,715.1 тэрбум төгрөгийн өрийн 58.9 хувь буюу 5,137.1 тэрбум төгрөг нь барагдсан байна.

Хүснэгт 8. Хүндрэлтэй өрийн хэмжээг хассан татварын өрийн үлдэгдэл, /тэрбум төгрөгөөр/

Татварын алба, төрөл	2021.12.31-с өмнөх	2022 он	Нийт дүн
НИЙТ	1,524.6	1,752.0	3,276.6
Аймгийн татварын хэлтэс	164.2	286.4	450.6
Дүүргийн татварын хэлтэс	749.0	644.3	1,393.4
Том татвар төлөгчийн газар	431.1	643.9	1,075.0
Нийслэлийн татварын газар	180.3	177.3	357.7

Эх сурвалж: Татварын ерөнхий газар

4.1.7 Татварын өрөнд 2020 онд 6.7 тэрбум төгрөг, 2021 онд 1.9 тэрбум төгрөгийн хөдлөх болон үл хөдлөх хөрөнгийг хурааж, битүүмжилсэн байна. Мөн 2022 онд 94.8 тэрбум төгрөгийн татварын өрөнд 5 үл хөдлөх хөрөнгө, 474.2 мянган тонн төмрийн хүдрийн баяжмал битүүмжилснээс 1.4 тэрбум төгрөгийн өрийг барагдуулсан нь битүүмжилсэн хөрөнгийг, мөнгөн хэлбэрт шилжүүлэх үйл ажиллагаа удаашралтай, хангалттай үр дүнд хүрч чадахгүй байна.

Татварын өрийн үлдэгдэл өсөхөд дараах хүчин зүйлс нөлөөлсөн байна. Үүнд:

- ❖ Дэлхий нийтийг хамарсан Ковид-19 цар тахлын нөлөөгөөр татвар төлөгч бизнес эрхлэгч иргэн, хуулийн этгээдийн үйл ажиллагаа доголдож, санхүүгийн ашигт нь сөргөөр нөлөөлсөн нь хуулиар ногдуулсан татварыг хурааж төсөвт төвлөрүүлэхэд эрсдэл учирсан;
- ❖ 2020 оны 4 дүгээр сарын 29-ний өдөр батлан мөрдөж эхэлсэн Коронавируст халдвар /Ковид-19/-ын цар тахлаас урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах тухай хуулийн хүрээнд хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ,
- ❖ Коронавируст халдвар /Ковид-19/-т цар тахлын үед БНХАУ-ын хил хаагдсан, бараа, материал түүхий эдийн нийлүүлэлт буурсан, тээвэр логистикийн саатал, гадаад төлбөр тооцоо зэрэг шууд нөлөөлөл зах зээлд үүссэн;
- ❖ Засгийн газрын 2020 оны 161 дүгээр тогтоол, ТЕГ-ын Гамшгийн удирдлагын багийн хурлын шийдвэрээр 2020 оны 11 дүгээр сарын 18-ны өдрөөс ТЕХ-ийн 12 дугаар бүлэг, 63 дугаар зүйлийн 63.1.1-63.1.4-д заасан “Татварын өрийг үйл маргах журмаар буюу татвар төлөгчийн банкин дахь дансыг битүүмжлэх” замаар татварын өр гаргуулах үйл ажиллагааг зогсоож, бэлэн байдлын зэрэгт шилжүүлсэн хугацаанаас өмнө татварын өр хураах зорилгоор битүүмжилсэн татвар төлөгчийн арилжааны банкин дахь дансыг нээх мэдэгдлийг арилжааны 12 банканд хүргүүлэн 2020 оны 12 дугаар сарын 02-ны өдрийн байдлаар 5,153 татвар төлөгчийн банканд байршсан 257.9 тэрбум төгрөгийн өртэй 31,630 дансны битүүмжлэлийг цуцлах ажиллагааг хийсэн;
- ❖ Мөн 2021 оны 5 дугаар сарын 19-ны өдөр 128.2 тэрбум төгрөгийн татварын өрд хамаарах 540 татвар төлөгчийн арилжааны 12 банкин дахь дансны битүүмжлэлийг цуцалсан;
- ❖ “Шинэ сэргэлтийн бодлого-Аялал жуулчлал”-ын салбарыг сэргээх тэргүүлэх бодлогын талаар санал солилцон уулзалтын хүрээнд Засгийн газраас аялал жуулчлал, зочид буудлын салбарт үйл ажиллагаа явуулж байгаа 1.5 тэрбум төгрөгийн татварын өртэй 39

татвар төлөгчийн арилжааны банкин дахь дансны битүүмжлэлийг цуцлах шийдвэрийг гаргасан;

- ❖ Татвараа хугацаандаа төлөөгүй үед татварын алданги, торгуулиас чөлөөлөх тухай Засгийн газрын 2020 онд гаргасан шийдвэрийн дагуу 145,199 татвар төлөгчийн 64.5 тэрбум төгрөг, 2021 онд 341,800 татвар төлөгчийн 47.7 тэрбум төгрөгийг торгууль, алдангиас чөлөөлсөн;

4.1.8 Татварын удирдлага, мэдээллийн системийн аюулгүй ажиллагааны дүрэм журам, шаардлагаас үүдэж татварын өрийн үлдэгдлийг аудитаар тулган баталгаажуулах боломж бага, түүвэрчлэн шалгах нөхцөл хүндрэлтэй байсан.

4.1.9 Татварын өр нийгэм, эдийн засаг, хууль эрх зүйн зохицуулалт зэрэг олон хүчин зүйлээс шалтгаалан хуримтлагдахад хүрсэн боловч барагдуулах талаар дүн шинжилгээ хийж, эрчимжүүлэх шаардлагатай байна.

5.1 ТЕГ татвар төлөгч, татварын албаны мэдээллийн нууцлагдсан, бүрэн бүтэн, хүртээмжтэй байдлыг Монгол улсын холбогдох хууль тогтоомж, Мэдээллийн аюулгүй байдлын ISO/IEC 27001:2013 стандарт, Татварын зорилгоор харилцан мэдээлэл солилцох стандарт, гэрээгээр хүлээсэн үүргийг хэрэгжүүлэхээр ажиллаж байна.

5.1.1 Татварын шинэчлэлийн хүрээнд тодорхойлсон зорилт бүрийг мэдээллийн систем, программ хангамжид хөгжүүлэлт хийх замаар хэрэгжүүлж, татвар төлөгчийн мэдээллийн их өгөгдлийн санг бий болгон, “Machine learning” алгоритмыг үйл ажиллагаандаа ашиглаж эхэлснээр олон улсын түвшинд хүрсэн шинэчлэл болсон байна.

5.1.2 Татварын алба нийт 2,086,479 татвар төлөгч иргэн, 244,346 татвар төлөгч хуулийн этгээд, 40 татварын төрлөөр бүртгэлтэй 7,268,410 (эх сурвалж: Татвар төлөгчийн бүртгэлийн тоо файл, 2023 оны 4 дүгээр сарын 10-ны өдрийн байдлаар) татвар төлөгчийн татварын төрлийн болон татвар төлөгчийн бүртгэл, татварын тайлан хүлээн авах, татвар төлөлт, татварын өр барагдуулах зэрэг үндсэн үйл ажиллагааны хүрээнд Татварын удирдлагын нэгдсэн системийн тасралтгүй ажиллагааг ханган ажиллаж байна.

ТаЕГ-ын Мэдээллийн аюулгүй байдлын газраас эрсдэлийн үнэлгээ, мэдээллийн аюулгүй байдал, нууцлалын өнөөгийн байдалд шинжилгээ хийж зөвлөмж өгсөн байна.

5.1.3 Тагнуулын ерөнхий газраас ТУНС, Цахим татварын систем (etax.mta.mn), Цахим төлбөрийн баримтын систем /ЦТБС/ (ebarimt.mn) зэрэг 3 системд мэдээллийн аюулгүй байдлын эрсдэлийн үнэлгээ хийсэн байна.

Хүснэгт 9. Мэдээллийн аюулгүй байдлын эрсдэлийн үнэлгээний дүн

№	Системийн нэр	Эрсдэлийн түвшин		Илрүүлсэн эмзэг байдлын тоо	Өгсөн зөвлөмжийн тоо
		Дундаж	Бага		
1	Татварын удирдлагын нэгдсэн систем	2	2	4	4
2	Цахим татварын систем	2	5	7	7
3	Цахим төлбөрийн баримтын систем	1	4	5	5
	Нийт дүн	5	11	16	16

Эх сурвалж: Тагнуулын ерөнхий газрын 2021 оны 6 дугаар сарын 02-ны өдрийн 795 тоот албан бичиг

5.1.4 ЦТБС, ЦТС, ТУНС-ийн мэдээллийн аюулгүй байдлын эрсдэлийн үнэлгээний эмзэг байдлын шинжилгээгээр ТЕГ-ын Мэдээлэл технологийн төв, Гааль, татвар, санхүүгийн мэдээлэл технологийн төв УҮГ-т авч хэрэгжүүлэх 17 арга хэмжээг зөвлөсөн байна.

Дүрслэл 5. Эрсдэлийн түвшин болон зөвлөмжийн тоо

ТЕГ нь Тагнуулын ерөнхий газраас ирүүлсэн зөвлөмжид тусгаасан 16 арга хэмжээг авч хэрэгжүүлсэн боловч “нэгдсэн нэвтрэлтийн системд тоон гарын үсэг ашиглан нэвтрэх боломжийг бүрдүүлэх” талаар өгсөн зөвлөмжийг бүрэн хэрэгжүүлээгүй байна.

Эх сурвалж: Тагнуулын ерөнхий газрын 2021 оны 6 дугаар сарын 02-ны өдрийн 795 тоот албан бичиг

5.2 Төрийн болон албаны нууц мэдээлэлд нэвтрэх албан тушаалтанд холбогдох байгууллагын зөвшөөрөлгүйгээр эрх олгосон байна.

5.2.1 “Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль /ТБАНТХ/-ийн 5.1.1-д “төрийн нууц” гэж Монгол Улсын хууль тогтоомжийн дагуу төрийн нууцад хамааруулсан, задруулах, үрэгдүүлэх тохиолдолд үндэсний аюулгүй байдал, үндэсний ашиг сонирхолд аюул, занал, хохирол учруулах төрийн хамгаалалтад байх мэдээллийг” хэмээн тодорхойлсон байна.

5.2.2 ТЕГ-ын даргын 2019 оны 5 дугаар сарын 21-ний А/85 дугаар тушаалын 1 дүгээр хавсралтаар 1 дүгээр түвшний төрийн нууцтай танилцах эрх бүхий 4, 2 дугаар түвшний төрийн нууцтай танилцах эрх бүхий 12, нийт 16 албан тушаалтны жагсаалтыг баталж, аюулгүй байдлын шалгалтад хамруулах хүсэлтийг Тагнуулын ерөнхий газарт албан бичгээр хүргүүлсэн боловч, эрх олгоогүй байна.

5.2.3 Энэ нь ТБАНТХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.1-д “Энэ хуулийн 21 дүгээр зүйлд зааснаас бусад төрийн нууцтай танилцах ажил, албан тушаалд аюулгүй байдлын шалгалтын дүнг үндэслэн тодорхой зэрэглэлийн нууцтай танилцах эрх олгосон иргэнийг ажиллуулна” гэж заасантай нийцэхгүй байна.

5.2.4 ТЭХ-ийн 34 дүгээр зүйлд төрийн захиргааны төв болон хууль хяналтын байгууллагаас мэдээлэл авах зохицуулалтыг тусгасан бөгөөд, нийт 11 байгууллага татварын байгууллагад хувийн мэдээлэл, хөрөнгө орлогын болон хөрөнгийн өөрчлөлтийн, хуулийн этгээдийн бүртгэл, өөрчлөлт, санхүүгийн бүх мэдээллийг 5 минут тутамд, шаардлага үүссэн тухай бүрд авах эрхтэй байхаар зохицуулсан байна.

5.2.5 Тухайлбал, ТЭХ-ийн 34 дүгээр зүйлийн 34.8.1 , 34.13.1 , 34.14.1 , 34.14.2 , 34.15.2 , 34.19.2 , 34.23 , 34.24 , 34.25.1 , 34.25.2 -т заасны дагуу ТЕГ мэдээллийг гаргуулан авах эрхтэй ч дээрх заалтуудад хамаарах мэдээлэл нь “Хувь хүний нууцыг хамгаалах тухай”, “Төрийн болон албаны нууцын тухай”, “Нийтийн мэдээллийг ил тод болгох тухай хууль”-д заасны дагуу тусгай эрх бүхий байгууллагын аюулгүйн шалгалтад орж, шаардлага хангасан тохиолдолд мэдээлэл авах эрх үүсэхээр зохицуулалттай мэдээллүүд хамаарч байна.

5.2.6 Үүнд, ТЭХ-ийн 34.8.1-д “Монгол Улсын иргэний улсын бүртгэлийн дэлгэрэнгүй мэдээлэл”-ийг, 34.23, 34.24 дүгээрт заасан хэсэгт “Хувь хүний нууцын тухай хууль”-ийн иргэдийн хувийн болон эмзэг мэдээлэлд хамаарах мэдээлэл байх бөгөөд УБЕГ, ЭМДС, НДС-аас шууд авахаар баталжээ.

АУДИТЫН ҮР ДҮН

Татварын шинэчлэлийн бодлогын хэрэгжилт, түүний үр нөлөөнд хийсэн гүйцэтгэлийн аудитаар илэрсэн алдаа, зөрчилтэй холбоотой Гаалийн ерөнхий газарт 13.9 тэрбум төгрөгийн төлбөрийн акт, 25.9 тэрбум төгрөгийн албан шаардлага, Татварын ерөнхий газарт 5 зөвлөмж, Сангийн яаманд 3 зөвлөмжийг тус тус хүргүүллээ.

ДҮГНЭЛТ:

Татварын шинэчлэлийн бодлого, түүний үр нөлөө сэдэвт аудитын дүнд үндэслэн дараах дүгнэлт гаргаж байна. Үүнд:

- Татварын багц хуулиудыг шинэчлэн баталж, холбогдох 28 хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулан, хэрэгжүүлж байгаа боловч холбогдох зарим татварын хуулиудыг уялдуулж өөрчлөх шаардлагатай байна.
- Татварын хуулийн шинэчлэлээр татварын хувь хэмжээг шатлан бууруулах, жижиг болон бичил бизнесийг дэмжих, хүн амын төвлөрлийг сааруулах, эдийн засгийн хямрал, Ковид-19 цар тахлын үед иргэд, аж ахуйн нэгжид татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт үзүүлэх, татварыг цахимжуулж, ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх зорилт тавьж хэрэгжүүлснээр татварын бааз өргөжиж, улсын төсвийн нийт орлогын 70 гаруй хувийг татварын орлогоос бүрдүүлж байна.
- Коронавируст халдвар /Ковид-19/-ын цар тахлын нийгэм, эдийн засаг болон татвар төлөгчдийн үйл ажиллагаанд үзүүлсэн сөрөг нөлөөллөөс үүдэж, татварын бодлого, хуулийн шинэчлэлийн хэрэгжилт, үр нөлөөг бодитоор хянаж, үнэлэх боломжийг хязгаарлаж байна.
- Нийгэм, эдийн засаг, иргэд аж, ахуйн нэгжийн үйл ажиллагаанд үзүүлж буй татварын нөлөөлөлд үнэлгээ хийх, татварын ачааллыг салбар, сегментийн хэмжээнд тооцон, дүн шинжилгээ хийх замаар төсвийн бодлогыг татварын бодлоготой уялдуулж эдийн засгийн жигд өсөлтөд дэмжлэг үзүүлэх шаардлагатай байна.
- Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч болон жижиг бизнес эрхлэгчдийн татварын тайлагнал, татвар ногдуулалт, хураалт, цахим и-баримт олголт хангалтгүй байгаа нь бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээ эрхлэгчдийн хэмжээнд далд эдийн засгийг бууруулах зорилтод сөргөөр нөлөөлж байна.
- Татварын өрийн үлдэгдэл 2019 оноос 2.8 дахин өсөж 3,276.6 тэрбум төгрөгт хүрсэн нь нийгэм, эдийн засгийн нөхцөл байдал, /Ковид-19/-ын цар тахлын үед хууль эрх зүйн хүрээнд татвар төлөлт, ногдуулалтыг хойшлуулсан зохицуулалтыг хэрэгжүүлснээс шалтгаалжээ.
- Татварын албадан гүйцэтгэх үйл ажиллагаа нь эрх зүйн зохицуулалтын хувьд бусад салбарын хуультай уялдаа сул байгаагаас үр дүнд хүрч чадахгүй байна.
- Татварын хуулийн шинэчлэлийн хүрээнд мэдээлэл технологийн системийн хөгжүүлэлтийг хийж, татварын эрсдэлийн удирдлага болон судалгаа, шинжилгээний ажлыг бодит цагийн горимоор хэрэгжүүлснээр хяналтыг үр дүнтэй зохион байгуулах боломж бүрдсэн байна.
- Татварын хуулийн шинэчлэлтэй уялдуулж мэдээлэл авах эрх зүйн орчин сайжирсан ч эрх бүхий байгууллагын зөвшөөрөлгүйгээр байгууллагынхаа албан тушаалтанд төрийн болон албаны нууцтай танилцах эрх олгож, зөрчил гаргасан байна.

ЗӨВЛӨМЖ:

Дараах арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлэхийг зөвлөж байна.

Сангийн яаманд:

- Татварын ерөнхий хуульд заасан татварын хуулиудыг (Гаалийн тухай, Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татварын тухай, Автотээврийн болон өөрөө явагч хэрэгслийн албан татварын хууль) татварын шинэчлэлийн шаардлагад нийцүүлж уялдуулах талаар шат, дараатай арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх;
- Татварын ачааллыг салбар, сегментийн хэмжээнд тооцож, иргэд аж, ахуйн нэгжийн үйл ажиллагаанд үзүүлэх нөлөөллийг бодитоор үнэлж, дүн шинжилгээ хийх нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн арга, аргачлалыг баталж, хэрэгжүүлэх, татварын “эдийн засгийн жигд өсөлтөд дэмжлэг үзүүлж, тогтворжуулах” чиг үүргийн хэрэгжилтийг хангуулах арга хэмжээ авах;
- Төсвийн бодлогыг татварын бодлоготой уялдуулан төлөвлөж, татварын орлогыг улс болон орон нутгийн төсөвт хуваарилах талаар холбогдох хуульд нийцүүлэн журамд өөрчлөлт оруулж, мөрдөж ажиллах.

Татварын ерөнхий газарт:

- Хувиараа болон жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийн татварын тайлагнал, ногдуулалт, хураалтыг хүртээмжтэй зохион байгуулах, и-баримтын олголтоор дамжуулан тавих хяналтыг сайжруулах;
- Хуримтлагдсан болон эргэн төлөгдөхөд хүндрэл учирсан татварын өрийг барагдуулах талаар бодит арга хэмжээ авах;
- Татварын албадан гүйцэтгэх үйл ажиллагааг зохицуулсан эрх зүйн орчныг сайжруулах, салбар хоорондын уялдааг хангах замаар үр дүнтэй хэрэгжүүлэх;
- Татварын үйл ажиллагааг мэдээлэл технологийн дэвшилтэй уялдуулан бодит цагийн горимоор, оновчтой зохион байгуулж буй дэвшилтэт технологийг төрийн бусад байгууллагуудад таниулж, мэдээлэл солилцож байх;
- Төрийн болон албаны нууцыг хадгалах, хамгаалахад анхаарч, холбогдох хуулиудыг мөрдөж ажиллах.